

nekatero na Gimnazijo Poljane. Tako fonda nekdanje klasične gimnazije ni več mogoče rekonstruirati, marsikaj je verjetno za vedno izgubljeno.

Solske knjižnice in njihova zgodovina so pomembne zato, ker nam dajejo številne podatke o tem, kaj so nekdanji dijaki brali, od kod so črpali znanje. Prav zaradi populacije, ki jih uporabljajo, pa so bile skozi zgodovino najbolj podvržene raznim reformam. Vendar pa te nikakor niso šele iznajdba moderne dobe. Že cesar Avgust je namreč imel dela znamenitega pesnika Ovida za izvor nemorale in je mislil, da bo Rim očistil s tem, da jih je dal izločiti iz javnih knjižnic.

Anja Dular

Jože Maček, *Relucija tlake v slovenskih deželah v stoletju pred zemljiško odvezo*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, 1994. 364 strani. (Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Supplement 20 – Agronomija.)

V slovenskem, prepogosto črnobelem, slikanju preteklosti je bilo položaju podložnikov na Slovenskem odmerjenega razmeroma veliko prostora, saj se je čudovito ujel s tendenco obravnavati naše prednike vselej in zgolj kot kmete. Gojišče naše stoletne, že v zibko položene »revolucionarnosti« nam tako ni moglo presahnuti. Raziskovanje konkretnjšega dogajanja dokazuje, da je naše vedenje pogosto pomanjkljivo, nenatančno in celo v precejšnjem razkoraku z resnico.

Pomen tlake, ki jo obravnava delo Jožeta Mačka, najbolje ilustrira njegov izračun za Kranjsko, po katerem je od skupnega odškodninskega zneska zemljiške odveze odpadlo na tlako 51,5 %, desetino 39 % in lavdemije 9,5 %. Podobno zgovoren je tudi podatek, da je znašal delež reluirane tlake na gospodarstvu Pukštajn na Štajerskem v njegovem čistem donosu v letih 1836–1847 od 24,82 % do 38,92 %. Iz navedenega izhaja, da ima tematika, ki jo avtor vsestransko osvetljuje poleg socialnega tudi velik ekonomski pomen.

Izgradnja oziroma modernizacija kasnejšega Avstrijskega cesarstva je v 18. stoletju tesno povezana z rahljanjem podložniškega položaja. Fevdalni odnosi so bili marsikje že stoletja ovira uspešnemu gospodarskemu razvoju. Tedaj pa je napočil čas, ko so ekonomske potrebe deželnega kneza naraščale tako naglo, da je morala osrednja uprava dežel iskati vse možne finančne vire. Zaradi njih je bilo potrebno razbremeniti podložnike na račun zemljiških gospodov. Reševanje tega vprašanja je moralo potekati na upravnem, socialnem in ekonomskem nivoju. V zvezi s prvim je potrebno omeniti uvajanje kresij ali okrožij ter upravnih in davčnih okrajnih uradov, s katerimi se je država približala svojim državljanom. Poslej so bili ti v upravnem in sodnem pogledu nanjo tesneje navezani, zemljiška gospodarstva pa pod neposrednejšo deželnoknežjo kontrolo. Začelo se je širiti prepričanje, ki je raslo iz že poprej znane vere v pravičnost in dobrohotnost cesarja, da namerava vladar brez odškodnine odvezati podložnike njihovih fevdalnih obveznosti.

To vero so utrjevali tudi nekateri okrožni komisarji, ki so kot državni uradniki podpirali državno politiko in brzdali samovoljo zemljiških gospodov. Predvsem v tem kontekstu je mogoče razumeti tudi na primer ravnanje Antona von Laufensteina, novomeškega kresijskega glavarja, ki je na račun plemstva pred in v letu revolucije 1848 zapisal ocene, ki bi ga brez poznavanja širšega ozadja odnosov v takratni družbi lahko označile celo za podpihovalca nezadovoljstva nemirnih kmetov. Socialni in ekonomski nivo lajšanja podložniškega položaja v državno korist sta bila tesno, pogosto neločljivo prepletana. Nasprotovanje dominikalni posesti, zlasti pa njenemu širjenju, delitve pristav med zainteresirane kmete, odprodaje posesti razpuščenih samostanov, ne moremo gledati kot neposredno demontažo fevdalizma, čeprav je bilo vse to njen dejanski končni cilj, ampak kot poizkus uvajanja rentnih odnosov, kjer se vsa razmerja regulirajo preko denarja. Osebnost, podložniško razmerje, naj bi se spremenilo v civilnopravno. Zemljiškega gospoda, neposrednega «vladarja» kmeta, naj bi zamenjal njegov upnik in podložnik naj bi se spremenil v neke vrste zakupnika oziroma dolžnika. Njegove obveznosti naj bi bile posledaj čim manj fizične, naturalne, ampak, če že, predvsem finančne. Odpravljene naj bi bile naenkrat z odkupom v njihovi kapitalizirani vrednosti (abolicija) ali pa preračunane za krajše ali daljše obdobje na podlagi relevantnih, predvsem žitnih cen v gotovino in nato letno plačevane (relucija). Popolna izpeljava takih zamisli bi bila tako velik poseg v takratne družbene razmere, da se ga država ni upala splošno ukazati, ampak je bil predviden le za taka gospodarstva, ki so bila v njeni lasti, pod njeno neposredno upravo (verski zaklad) ali nadzorom (cerkvena in mestna posest). Vladar in drugi načrtovalci reformnih ukrepov so upali v moč zgledov, ki naj bi za seboj potegnili tudi ostala zasebna gospodarstva. Toda na tak način način ne poprej, ne tedaj in tudi kasneje v zgodovini ni bilo veliko izpeljanega.

Abolicije in relucije tlake ni mogoče analizirati ločeno od drugih takratnih družbenih prizadevanj po regulaciji lastninskih razmerij na podeželju, ki so težila k trajnosti, kot tudi od filozofskih in ekonomskih nazorov takratne družbe. Ker slednji niso bili enotni in so njihovi nosilci imeli odkrite in prikrte nasprotnike, načrti kljub osebnemu zavzemanju cesarja Jožefa II. niso mogli biti v zadovoljivem obsegu realizirani. Vzroki so bili tudi objektivni. Razmere po deželah so bile različne. Kar je bilo možno izpeljati na Češkem, ni bilo najprimernejše za notranjeavstrijske dežele, pa tudi med njimi so bile razlike. Zavedati se moramo, da

se je moralo zemljiško gospostvo ob primeru izpeljane abolicije ali relucije tlake gospodarsko prestrukturirati, kar seveda za konzervativne gospodarske obrate ni najlažje. Tudi kmetje niso bili pripravljeni takoj seči po ponujeni priložnosti. Njihov odnos do abolicije in relucije je nihal od popolnega odklanjanja preko neresnega pristopa do prikritega špekulantskega pričakovanja, kako bi kar najugodnejše izšli iz predpisanih postopkov, ki so sloneli na prostovoljnosti. Obnašali so se, kot da bi hoteli zlorabiti vladarjeve reformne, v bistvu njim naklonjene načrte. Na drugi strani na marsikaterem, zlasti cerkvenem gospostvu sploh niso imeli natančne evidence nad podložniškimi obveznostmi, ki naj bi jih preračunali v denar. Pred abolicijo in relucijo je bil namreč potreben natančen popis gospodarskega stanja zemljiškega gospostva, tako njegovih obveznosti kot tudi pravic. Marsikje kmečke obveznosti tudi niso bile samo neznosno breme. Primer belokranjske Vinice, kjer kmetje niso bili pripravljeni reluirati tlake tamkajšnji fari, ker so bili pri njenem izvrševanju dobro postreženi, je mogoče eden najbolj zgovornih. Velja se zamisliti tudi ob večkratnih opozorilih avtorja, da so svoje obveznosti podložniki opravljali tako ležerno, da je njihova dnevna vrednost dosegla komaj tretjino taktarne dne. Nekoliko nenavadno za naše črno-belega govorjenja navajeno uho zveni njegova trditev, da so bila gospostva v svojih zahtevah ob preračunavanjih razmeroma zmerna, kmetje pa podcenjevalni. Njihove tožbe o kruti tlaki so se marsikje pokazale kot iz trte zvite, saj bi jo morali sicer višje ceniti... Podložniki Jurkloštra so tako ponudili kot odkupnino le 7 % njene realne vrednosti. Naši predniki so kljub nepismenosti in jezikovnim težavam poznali pretkanost, ki se je ne bi sramovali najbolj razvpiti juristi. Tako je nekaterim podložnikom uspelo, da so ob znameniti Jožefovi davčni regulaciji, ki je odpravila naturalno tlako, bili zaradi neplačane abolicije ali relucije veliko na boljšem, kot če bi poprej popuščali in ubogali oblast. Seveda tudi zemljiški gospodje niso stali križem rok, čeprav niso mogli obrniti dejstva, da vladarjevi ukrepi niso bili njim v korist.

Abolicija in relucija tlake (pojma je mešal celo Jožef II., ker mu je bila prva bolj pri srcu, vendar je bila akcija manj uspešna) sta med slovenskimi deželami najbolj uspeli na Štajerskem in najmanj na Kranjskem. Pa tudi tu ni povsod enako. Veliko je bilo namreč odvisno od možnosti pridobivanja gotovine, ki je bila na primer na prometno nekoliko odmaknjem Dolenjskem najslabša. Notranjski sosed je bil glede kvalitete zemlje običajno na slabšem, toda zaradi tamkajšnjega prometa proti Reki ali Trstu, je lažje prišel do gotovine. Seveda pa so bile tudi v denar prevedene nekdanje naturalne obveznosti še vedno vzrok za pritožbe. Tako je zanimivo, da izvajalci del v zvezi s franciscejskim katastrom, omenjajo v štirih katastrskih občinah Dobrepolske doline, kot oviro napredku kmetijstva tudi plačevanje relucije. Povsem očitno je, da vzroki za precejšnje razlike v poteku revolucije 1848/49 med slovenskimi deželami, tičijo v veliki meri tudi v obsegu izvršene abolicije oziroma relucije.

Delo Jožeta Mačka, ki obravnava daljnosežne reformne ukrepe Marije Terezije in Jožefa II. sodi nedvomno med večje dosežke slovenske znanosti. Odlikujeta ga bogastvo podatkov in izredna analitičnost. Problemi, ki jih je raziskal, niso samo opisani, ampak tudi analizirani. Ne izogiba se sodbam in ocenam. Ker je avtor kmetijski strokovnjak, ki ima tudi osebne neposredne izkušnje s to gospodarsko panogo, je trdnost njegovih sodb povsem drugačna, kot smo jih sicer sposobni zgodovinarji. Tuji so mu hitri in enostranski zaključki. Ni pristranski do partnerjev, ki sta se morala sporazumeti glede enkratnega odkupa obveznost ali njihovega preračunavanja v denar. Navdušuje njegova utemeljenost analiz in sodb na podlagi virov in dosedanje literature. Kar enajst arhivov je obiskal, da je prišel do podatkov. Kako daleč je od tistih naših kolegov, ki jih zmrazi misel na prekladanje tisočev in tisočev zaprašenih dokumentov. Poleg izrednega znanja, delavnosti in vztrajnosti ga spremlja očitno tudi nekaj sreče. Naravnost neverjetno je, do kakšnih podatkov je uspel priti.

Vsebine knjige ne gre uvrščati med lažja strokovna branja. Knjigo je potrebno natančno brati in se pri tem pogosto vračati na predhodna poglavja, zlasti v primerih, ko nam zbranost popusti. Obsežen slovenski in nemški povzetek dopolnjuje kar 28 prilog, kar daje delu, ki bo nedvomno eno standardnih del našega zgodovinopisja, tudi velike možnosti in pedagoškemu procesu, zlasti seminarškemu delu. Nedvomno je največ pridobila z njim naša agrarna zgodovina, ki je z vsebinske plati po izdaji II. zvezka *Zgodovine agrarnih panog* v okviru projekta *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* zašla, vsaj za starejša obdobja, v neko neproduktivno samozadovoljstvo. Delo Jožeta Mačka je zato nedvomno še pomembnejše, saj zgovorno govori, da obstajajo še številne neraziskane velike teme tudi iz naše agrarne (in socialne) zgodovine.

Stane Granda

Andrej Studen, Stanovati v Ljubljani. Ljubljana : Studia humanitatis, ŠKUC, 1995. 226 strani.

Stoletja so najrazličnejši alkimisti poskušali s pomočjo kamna modrosti spremeniti neplemenite kovine kot so denimo svinec, baker, železo in druge v plemenito zlato ali vsaj srebro. Zapišemo pa lahko, da so v nasprotju z njimi nekateri sodobni »alkimisti«¹ veliko uspešnejši. Eden od njih je tudi Andrej Studen, ki mu je uspelo brezosebno maso »neplemenitih«² statističnih podatkov spremeniti v zares čisto zlato gladko berljive in življenjske knjige, ki jo imam pred seboj. Postopek, ki ga je pri tem uporabil, je sledeč: